

НОМІНАЦІЯ ВЕРХНЬОГО ПОКРИТТЯ БУДИНКУ, ЙОГО ЧАСТИН ТА ЕЛЕМЕНТІВ КОНСТРУКЦІЇ В БОЙКІВСЬКИХ ГОВІРКАХ

Чаган О. І.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Дослідження лексики говірок завжди було об'єктом зацікавлення багатьох науковців, адже ця система мови найбільше зазнає змін. Особливо помітно ці зміни відбуваються в системі будівельної лексики, що зумовлено впливом технологічного прогресу та певним оновленням культурних традицій будівництва.

Статтю присвячено дослідженню назв верхнього покриття будинку, його частин та елементів конструкції. Здійснено аналіз семантичної структури назв покрівлі, її частин та елементів конструкції, виражено їхню мотивацію, з'ясовано способи творення слів та простежено походження назв. Зокрема, встановлено, що назви покрівлі представлені загальними назвами (*дах, верх*) та гіпонімами (*н'ім'ец'кый 'вер'х, к'ібл'овий 'вер'х, барац'кый 'вер'х* та ін.). Вони найчастіше мотивовані місцем розташування (*н'ідстр'ішниц'я, п'рикозеу* та ін.), функцією (*пер'емичка, роз'порка* та ін.), матеріалом (*бл'ихлата, ш'іферлата*). Значна частина назв постала внаслідок вторинної номінації за зовнішньою схожістю (*к'із'лини, цап'к'и* та ін.) чи схожістю функції (*с'т'ілец', вар'стат*). Для творення назв верхнього покриття будинку, його частин та елементів конструкції продуктивними способами словотворення виявилися суфіксальний (*пер'емичка, роз'порка* та ін.), префіксально-суфіксальний (*н'ідстр'ішниц'я, заш'читок* та ін.) як різновиди морфологічного, а також аналітична номінація (*к'ібл'овий 'вер'х, в'ідліу'на 'дошка* та ін.), семантична деривація (*по'душка, фар'тук, п'ята, плече* та ін.); менш продуктивними є префіксальний спосіб (*п'рикозеу, н'ід'со'ф'ит* та ін.) та основоскладання (*в'ітро'гон, бл'ихлата, ш'іферлата*). За походженням більшість назв є питомими. Однак виявлено також запозичення з інших мов або похідні одиниці від запозичених назв на українському ґрунті, наприклад: *бан'тина, фар'тук, дах*, пол. *вар'стат*, сх. роман. *букарт*.

Створені карти бойківських говірок ілюструють неоднорідне поширення деяких назв, а також відсутність номінації певних частин в окремих ареалах.

Ключові слова: лексема, назви верхнього покриття, частина покрівлі, елемент конструкції, мотивація, семантика, бойківські говірки.

Chahan O. I. Nomination of the roofing, its parts and construction elements in Boyko's dialects. The study of the vocabulary of dialects has always been of interest to many scientists because this system of language undergoes biggest changes. These changes are especially noticeable in the system of construction vocabulary, due to the influence of technological progress and changes in cultural traditions of construction.

*The article is devoted to the study of the names of the roofing, its parts, and structural elements. The analysis of the semantic structure of the names of the roof, its parts and structural elements, their motivation, ways of word formation, and the origin of the names was conducted. It has been established that the names of the roof are represented by common names (*dakh, verkh*) and hyponyms (*nimets'ky verkh, kiblyovy verkh, bars'ky verkh* etc.). The names of the parts of the roof are often motivated by the location (*pidstrishnitsi, prycozev* etc.), function (*peremychka, rozporka* etc.), material (*bl'yhlata, shiferlata*). A significant part of the names is formed by secondary nomination for external similarity (*kiz'lyny, cap'ky* etc.) or similarity of functions (*s'tilets', varstat*). Productive methods of forming words that name the roof of the house, its parts, and structural elements are suffixal (*peremychka, rozporka* etc.), prefixal-suffixal (*pidstrishnitsia, zashchytok* etc.) ways, analytical nomination (*kiblyovy verkh, vidlyvna doshka* etc.), semantic derivation (*podushka, fartukh, pyata, pleche* etc.). Less productive are the prefix method (*pricozev, pitsofit* etc.), and composition (*vitrogon, bl'yhlata, shiferlata*). According to their origin, most names are native Ukrainian. However, we also find borrowings from other languages or derivatives from borrowed names (German *ban'yna, fartukh, dakh*, Polish *varstat*, East Romanian *bukart*).*

The created maps of Boyko dialects illustrate the heterogeneous distribution of some names, as well as the lack of nomination of certain parts in some areas.

Key words: token, names of the roof, part of the roof, construction element, motivation, semantics, Boyko dialects.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Будівельна лексика завжди викликає зацікавлення у діалектологів, адже зміни традицій будівництва, осучаснення будівельних технологій приводять до того, що певні назви зникають з усного мовлення носіїв говірки, з'являються нові назви, а також відбуваються зміни внутрішньої форми слова. Такі дослідження покликані передусім зберегти для майбутніх поколінь назви, які

втрачаються у процесі розвитку суспільства та зміни культурних традицій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Будівельна лексика говірок неодноразово потрапляла до сфери зацікавлення багатьох науковців. На матеріалі різних говірок української мови такі дослідження здійснювали Г. Шило, З. Бичко, Л. Дорошенко, О. Євтушко, М. Никончук, М. Бігусяк, Л. Поліщук, Д. Тодер та ін. У процесі аналізу побутової та

сільськогосподарської лексики говірок окремі назви реалій будівництва досліджували К. Глуховцева, Р. Сердега, Л. Тищенко, В. Пілецький. Однак не всі говіркові ареали опрацьовані достатньою мірою. Зокрема, потребує системного вивчення будівельна лексика бойківських говірок, адже за свідченням багатьох науковців, бойківські говірки зберігають багато архаїчних рис української мови.

Формулювання мети і завдань статті. Мета статті полягає у лексико-семантичному аналізі назв верхнього покриття будинку, його частин та елементів конструкції як сегмента будівельної лексики бойківських говірок. Мета передбачає виконання таких завдань: 1) з'ясувати мотивацію для творення назв верхнього покриття будинку і його частин; 2) простежити походження слів; 3) визначити найпоширеніші способи творення назв; 4) проілюструвати географію поширення деяких назв на картах.

Матеріалом для дослідження послуговували власні польові записи, здійснені у 83 населених пунктах Бойківщини. Використано також матеріали лексикографічних, лінгвогеографічних та етнографічних праць.

Дослідження будівельних традицій на теренах Бойківщини встановлюють, що наприкінці XIX – на поч. XX ст. тут були поширені чотирисхилі дахи кроквяної конструкції, а також двосхилі дахи з фронтонами [5, 146]. Власні польові матеріали виявляють в обстеженому ареалі переважання двосхилих дахів із фронтонами. Чотирисхилі дахи фіксуємо спорадично у закарпатській частині Бойківщини.

Для номінації верхньої частини будинку, що слугує її покриттям, у досліджуваних говірках поширено загальні назви та видові. Верхню частину будинку (загальна назва) у бойківських говірках репрезентують однослівні номени *дах* (б.н.пп.), *верх* (10, 12), *вер'х* (64, 68), *вир'х* (49).

Лексему *дах* уважають запозиченою з німецької мови за польським посередництвом [7, II, 15]; пор.: [14, II, 214]. Слово зафіксоване в пам'ятках української мови XVII ст., що може свідчити про давність запозичення [15, I, 200], а функціонування його як нормативного та поширення дериватів (напр. *нід:ашок*, *нід:ашія*, *п'ридашок*), очевидно, ілюструє стійкість засвоєння назви українською мовою [14, VI, 423].

Слово *верх* на позначення даху є нормативним [14, I, 334] та має праслов'янські корені [7, I, 361]. В обстежених говірках відоме також зі значенням 'дерев'яна конструкція даху без накриття' (20, 27, 34, 50, 52, 53, 56).

За диференційною ознакою (далі ДО) 'кількість схилів' у деяких говірках виявляємо гіпонімні складені назви: *нім'ецькій вер'х* (64), *двоскатний ви(е)р'х* (49, 68), *к'ібл'овий вер'х* (66) 'дах на два схили'; *ба'рацькій вер'х* (64), *к'руглий вер'х* (66, 68), *крижівий вир'х* (49) 'дах на чотири схили', *дах на крулях* 'двосхилий дах' (72) [10, арк. 15]. У всіх двослівних номінаціях двосхилого даху смислове навантаження має означення. Компонент *к'ібл'овий* двослівної назви *к'ібл'овий вер'х* пов'язаний з назвою фронтопу *к'ібел'* (66) з обох його боків. Мотивацією для творення аналітичної назви *крижівий верх*, імовірно, є з'єднання кроков у вигляді хреста;

пор.: *крижівий* 'хрестоподібний' [14, IV, 343], *крижівий* 'квадратний' [7, III, 89]. Як припускають етимологи, слово *криж* 'хрест' запозичене за посередництвом польської, чеської і словенської мов із романської мови північно-східної Італії [6, III, 89]. Лексему *криж* 'хрест; поперек' фіксують пам'ятки української мови XVIII ст. [15, I, 385]. Нам не вдалося з'ясувати мотивацію назв *нім'ецькій вер'х* та *ба'рацькій вер'х*, самі ж мовці не могли пояснити походження назви.

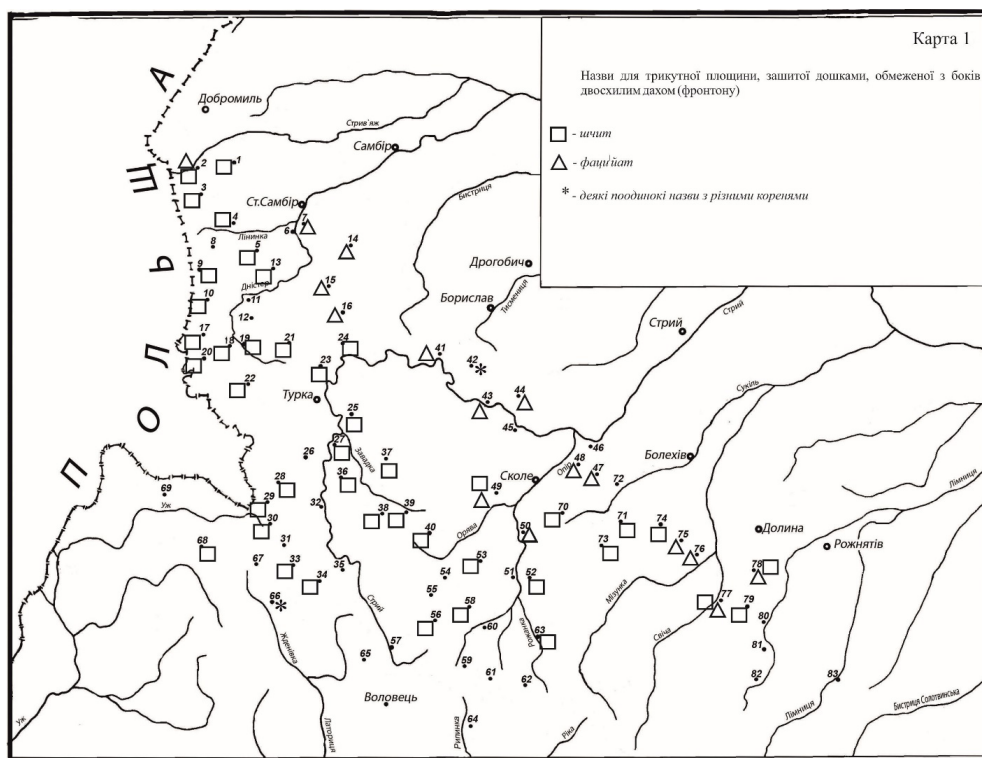
На позначення дерев'яної конструкції даху без накриття оказіонально виявляємо лексему *зв'ід* (70). Мотиваційною моделлю (далі ММ), очевидно, є 'дія' > 'об'єкт'; пор.: *зв'одити* 'споруджувати, будувати що-небудь; переміщати що-небудь знизу догори; піднімати' [14, III, 490]. Бруси як основу даху часто скріплювали на землі та піднімали вгору на будинок всією конструкцією, зводили догори. Етнографічні джерела фіксують на Бойківщині також назву *звід* зі значенням 'стіна' [16, 133], а словосполуку *зробити звід* 'поставити стіну' [16, 140]. Слово утворене безафіксним способом.

Для номінації трикутної площини, зашитої дошками, обмеженої з боків двосхилим дахом, в обстежених говірках фіксуємо лексеми: *ичит* (1, 3, 4, 5, 9, 10, 13, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 28, 29, 30, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 53, 56, 58, 63), (12) [12, арк. 8], [2, 22], *щит* [1, 6], *ич'ит* (68), *защ'иток* (52, 70, 71, 73, 74, 79), *фац'іят* (41, 43, 44, 47, 48, 50, 72), *фац'і'іят* (7, 14, 15, 16), *фас'і'іят* (75, 76), *пр'очолок* (42), *к'ібел'* (66). У деяких говірках одночасно функціонують питомі та запозичені назви: *защ'иток*, *фац'і'іят* (77, 78), *защ'иток*, *фац'і'іят* (2, 49). Географію назв ілюструє карта 1.

Лексема *ичит*, припускаємо, мотивована схожістю за функцією на дерев'яний щит, оскільки площину збоку даху здебільшого зашивають дошками, які слугують захистом простору під дахом від дощу; пор.: *щит* 'готова частина стіни, перегородки, якого-небудь перекриття і т. ін., що використовується на будівництві збірних споруд' [14, XI, 587]. Слово *ичит* утворене шляхом семантичної деривації, а його словотвірний варіант *защ'иток* – префіксально-суфіксальним способом. Назва має праслов'янські корені [7, VI, 510].

Назва *фац'іят* 'фронтон; причілок, піддашок; частина стіни між кроквами' за польським посередництвом запозичена з італійської мови (п. *faciata* 'тс.', іт. *facciata* 'фасад; зовнішній вигляд') [7, VI, 81]. Слово *фац'іят* 'фасад, лицьова сторона' відома історичним пам'яткам української мови XVII – XVIII ст. [15, II, 453]. У деяких обстежених говірках водночас функціонують питомі та запозичені назви, ілюструючи синонімні відношення: *защ'иток*, *фац'і'іят* (77, 78), *защ'иток*, *фац'і'іят* (49), причому запозичена назва поступово втрачає активність.

Лексема *пр'очолок* у бойківських говірках – багатозначна: 'поперечна стінка ліжка', 'поперечна стінка коліски', 'стріха, дах над поперечною стінкою будинку', 'роги хати', 'орана поперек загону вузька смуга землі на краях і вздовж масиву', 'навіс над поперечною стіною будинку' [9, II, 148]. За свідченням етимологів, слово утворено

Карта 1

префіксально-суфіксальним способом від питомої назви *чоло* [7, VI, 338] та прийменника *при*, що має локативну ознаку; пор.: *причілок* ‘бокова стіна будинку; бокова частина даху’, ‘край, кінець чого-небудь’ [14, VIII, 99].

Назва *к'ібел'* ‘трикутна площина, заштита дошками, обмежена з боків двосхилим дахом’ має затемнену мотивацію. У бойківських говірках відзначено *кібел'* як ‘вставний круглий шип’ [9, II, 287]. Походження слова *кібель* не з'ясоване (*кіблик* ‘сидень, домонтар’ – неясне, можливо утворене на основі *кублò* ‘лігво, гніздо’, *перен.* ‘людське житло’) [7, II, 442].

На позначення ребра двосхилого даху в бойківських говірках фіксуємо прості назви: *греб'ін'* (8, 14, 15, 42, 45, 53, 68, 71, 74, 77, 78), *греб'ін'* (20, 56), *ко'н'ок* (9, 30, 33, 34, 41, 47, 48, 52, 63, 66, 68, 70, 71, 73, 74, 77, 83), *гус'ак* (9, 53), *ко'гут* (45), *чубок* (71), *вир'х* (28).

Лексема *греб'ін'* ‘верхнє ребро двосхилого даху’, припускаємо, утворена внаслідок метафорного перенесення за схожістю місця розташування – на вершині даху і є різновидом семантичної деривації. Схоже значення слово *гребінь* має і в сучасній літературній мові ‘верхній край, верхня частина, вершина чого-небудь; верхнє ребро двосхилого даху; коньок’ [14, II, 162]. За походженням слово питоме [7, I, 589].

Як зауважують мовознавці, *ко'н'ок* ‘гребінь на даху’, задокументована, зокрема, і в обстежених бойківських говірках, є запозиченою з російської мови. Лексема утворена шляхом метонімічного перенесення з частини на ціле, адже традиційно верхнє ребро даху прикрашали фігурками, схожими на кінські голови [7, II, 563].

Польові матеріали дають підстави визнати, що в деяких говірках (68, 71, 74) назви *греб'ін'* і *ко'н'ок* є лексичними дублетами, в інших (9) – дублетними є назви *ко'н'ок* і *гус'ак*. У деяких говірках виявляємо часткові синоніми. Респонденти стверджують, що *греб'ін'* позначає верх даху, де схили покривлі заходять один на інший так, що один край покривлі виступає, *ко'н'ок* же – такий верх, де схили даху поєднуються, а зверху їх прикривають смужкою бляхи (77).

Слово *гус'ак* ‘верхнє ребро двосхилого даху’, за свідченням етимологів, може бути калькою з польської мови (п. *gąsior* ‘гусак’ (назва кожної з черепиць, що охоплює ребро даху; жолобчаста черепиця). Польська назва виникла внаслідок метафорного перенесення за схожістю черепиці, розташованої вздовж рогу даху, до ключа гусей у небі [7, I, 625]. У бойківських говірках слово *гус'ак* репрезентує також значення ‘підйомний механізм із жердиною для витягування води’.

Назва *ко'гут* так само, як і лексема *ко'н'ок*, утворена шляхом вторинної номінації. Фигурою півника подекуди прикрашали місце, де сходилися схили покривлі. Слово *ко'гут* ‘півень’ виникло в результаті спільної для частини східних і західних слов'янських мов видозміни псл. *kokotь ‘півень’ [7, II, 489].

Питома лексема *чубок* у сучасній літературній мові відома зі значеннями ‘волосся на голові у людини’, ‘жмут шерсті або п'р'я на голові деяких тварин’, ‘суцвіття трав'янистих рослин’ [14, XI, 371]. Назву утворено, на нашу думку, шляхом перенесення за локативною схожістю. Слово питоме [7, VI, 348].

Із семантикою ‘нижня частина даху, що виступає поза стіною (незалежно від матеріалу)’ виявлено прості назви: *о'кан* (18, 33, 40, 71, 73), *о'кан* (14, 16),

вокан (9, 10), ст^ріха (30, 70, 74), в'їд:аш'а (63).

Назву *окап* запозичено з польської мови (п. *окар* 'частина даху, що виступає за стіни (для стоку води)') [7, IV, 168]; пор.: *окап* із ремаркою *діалектне* 'остішок' [14, V, 661]. Слово *ст^ріха* 'нижній край солом'яної покрівлі, який звисає над стіною' є нормативним в українській мові [13, IX, 781]. Лексема *ст^ріха* має праслов'янські корені (псл. **strěxa* < **stroisa* < **stroj* 'порядок розпорядок, стрій') [7, V, 447] та поширена в сучасній українській літературній мові зі значенням 'нижній край солом'яної покрівлі, який звисає над стіною', 'покрівля будівлі', 'приміщення для проживання; житло, оселя' [14, IX, 781].

Засвідчена у бойківських говірках назва *в'їд:аш'а* має розгалужену семантику: 'нижня частина даху, що виступає поза стіною (незалежно від матеріалу)', 'невеликий дашок, який приєднували до фронтона', 'приміщення для зберігання воза та реманенту'. Лексема *в'їд:аш'а*, на нашу думку, мотивована назвою покрівлі, частиною якої є. Слово утворено префіксально-суфіксальним способом.

Щоб запобігти zalivanню дощу на бічну стіну будинку, на Бойківщині робили невеличкі дашки, які приєднували до фронтона. Для номінації такого дашка відзначено однослівні номінації: *фартух* (2, 10, 18, 20, 41, 17), *ст^рішка* (27, 56, 66, 79), *ст^ріха* (2, 33, 66), *п'їдст^рішниц'ї* (71), *ост^рішник* (38, 39), *п'їдост^рішник* (56, 75, 76, 36), *в'їд:аш'а* (63), *п'їд:аш'а* (21), *про'чолок* (77), *да'шок* (5, 13), *п'ридашок* (52), *фац'їйатка* (52). Засвідчено також аналітичну назву *ичито'ва ст^ріха* (30), МО якої є 'місце' розташування дашка (біля *ичита*).

Лексема *фартух* у бойківських говірках засвідчена на позначення піддашка, а також елемента одягу – спідниці [9, II, 328]; пор.: *фартух* 'жіночий одяг у вигляді шматка тканини певного розміру та фасону, який одягають спереду на сукню, спідницю, щоб запобігти забрудненню їх' [14, X, 566]. Мотивацією для номінації невеликого дашка, приєданого до фронтона, очевидно, є схожість функції – захист від дощу та вітру. Слово *фартух* 'невеликий дашок, приєднаний до фронтона' утворено шляхом семантичної деривації. Як стверджують етимологи, назва запозичена з німецької мови за польським посередництвом [7, VI, 76].

Назва *п'їдст^рішниц'ї* має локативну мотиваційну ознаку (далі МО) – розташування під стріхою та утворене префіксально-суфіксальним способом (*під-...-ниц'-(а)*). Мотивацією для номінації назви *п'ридашок* також слугує 'місце' розташування дашка – під *стріхою*. Слово постало префіксально-суфіксальним способом (*при-...-ок*).

У контексті дослідження частин покрівлі доцільним є розглянути елементи конструкції даху. Це зумовлено тим, що певні будівельні матеріали набувають окремої назви тоді, коли вони стають елементом конструкції певної частини будівлі. Головним конструктивним елементом даху є два бруси, з'єднані в горішній частині під кутом, на яких він тримається. Один з двох брусів у конструкції даху в бойківських говірках номінують слова *к'роква* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 23, 24, 41, 42, 43), *к'рол'а* (8, 9, 10, 17, 18, 19, 20), *ко'зел* (44, 46, 47, 48,

49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 72, 80, 81, 82, 83), *ко'зеу* (62, 63, 64, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79), *п'їг* (22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 66, 69). Польові матеріали виявляють у деяких бойківських говірках функціонування лексичних дублетів *к'роква*, *ко'зел* (45), *ко'зеу*, *стро'пило* (75, 76, 77), *п'їг*, *стро'пило* (38, 68) Аральне поширення назв на позначення двох брусів, з'єднаних вгорі, на яких тримається покрівля, ілюструє карта 2. Схожі назви засвідчують й етнографічні джерела з Бойківщини: *кроля* [2, 22; 5, 22], *кровлі* [1, 6], *роги* (29) [12, арк. 11].

Лексема *к'роква* в сучасній українській літературній мові нормативна [14, IV, 364]. Слово має праслов'янські корені [7, III, 101].

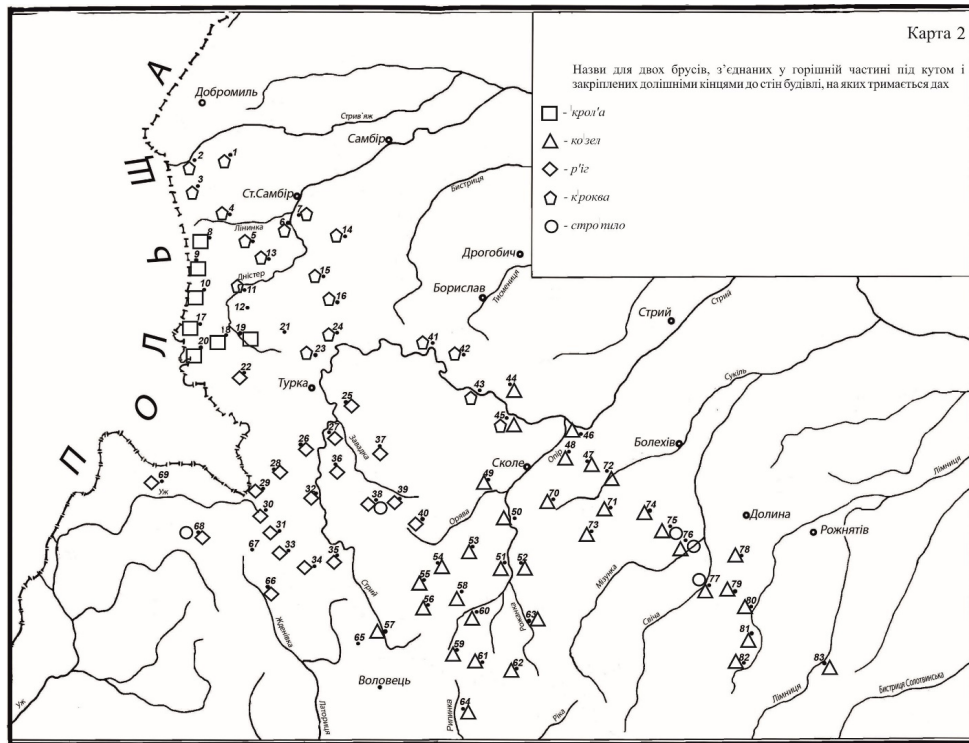
Назва *к'роля* на позначення двох брусів, на яких тримається дах, має затемнену мотивацію. Не зовсім зрозуміле й походження слова. Припускаємо, що вона може бути утворена внаслідок дієрези від *к'р'овля*; пор.: *кровля*, *кровло* 'дах, покрівля' [8, I, 383]. М. Онишкевич також відзначає зв'язок бойківського *кроля* 'к'роква' з літ. укр. *крівля* та проводить паралель з рос. *кровля* [4]. Аналізована одиниця має праслов'янські корені і пов'язана чергуванням з *к'р'їти* [17, II, 378].

Лексема *ко'зел* для номінації брусів, на яких тримається дах, утворена, очевидно, шляхом метафорного перенесення за зовнішньою схожістю на ноги тварини. Назва має праслов'янські корені, поширена в більшості слов'янських мов [7, II, 495]; пор.: *козел* 'к'роква' [13, II, 265].

Слово *стро'пило* зафіксоване у Словнику української мови зі значенням 'тс., що *к'роква*' з ремаркою *рідко*. У бойківських говірках назва засвідчена спорадично (див. додаток 1, к. 2). Лексема має праслов'янське коріння (від псл. **stropъ* 'покрівля') [7, V, 446].

МО для лексеми *п'їг* 'один з двох брусів, з'єднаних в горішній частині під кутом, на яких тримається покрівля', уважаємо, може бути зовнішня схожість на роги тварини, оскільки так само вивисуються на верху будівлі; пор.: *п'їг* 'на голові деяких ссавців – твердий кістковий нарост, що звукується до кінця' [14, VIII, 553]. Слово має праслов'янські корені [7, V, 88].

Польові матеріали документують також назви деяких окремих частин елементів конструкції даху. Виступ *к'рокви* поза площину стіни, яким вона поєднується з верхньою платвою, у бойківських говірках репрезентовано питомими назвами *п'їд'та* (18, 20, 33, 34, 38, 39, 68) [7, IV, 561], *плече* (30) [7, IV, 442]. Лексеми *п'їд'та* та *плече* 'закінчення *к'рокви*, що виходить поза стіною', на нашу думку, утворені за схожістю функції із частинами тіла людини – утримування точки опори на місці з'єднування елементів конструкції даху та стіни; пор.: *п'їд'та* 'опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимось' [14, VIII, 419]; *плече* 'частина предмета, розташована під кутом до основної частини; частина важеля від точки опори до точки прикладання сили' [14, VI, 579]. У лексикографічних джерелах бойківських говірок відзначено: *плече* 'плече; частина осі між колесами (частина осі, на якій обертається колесо',

Карта 2

‘зад сорочки’ [9, II, 81]; *n'ятá* ‘п’ята’, ‘задня частина полоза в санях’, ‘кінець стріли в плузі’, ‘п’ята постола’ [9, II, 165].

Щоб дощ не заливав стіни, у конструкціях даху ХІХ – першої пол. ХХ ст. бойки до основних кроков та додатково виведеної поза стіною платви приєднували короткі крокви, розширюючи нижній край даху [5, 150]. На сучасному етапі такі короткі крокви встановлюють, щоб зробити додатковий дашок над коротшою (бічною) стіною. Короткі крокви бойки номінують *nar'jжok* (26, 27, 28, 30, 33, 34, 36, 38, 39, 56, 83), *при'пусниц'я* (17, 71, 73, 74), *при'пусниц'я* (одн.) (9, 10), *припусниця* [1, 6], *букарт* (9, 18, 19, 21, 23), *букарт* [2, 22], *ко'зеу* (70), *п'рикозеу* (62), *п'рик'ізлик* (60, 63), *прик'ізлина* (75, 76). Польові матеріали документують також складені назви *мал'ен'ка* ‘крок'ка’ (20), *рогы мал'я* (66), до яких є ‘розмір’ елемента конструкції дашка. Етнографічні джерела засвідчують слово *паришки* на позначення двох кроков на рогах даху, а також *щитниві* (*щитниці*) – двох кроков коротшої стіни [6, 22]. Назви коротких кроков поширені лише в окремих ареалах бойківських говірок, що ілюструє карта 3.

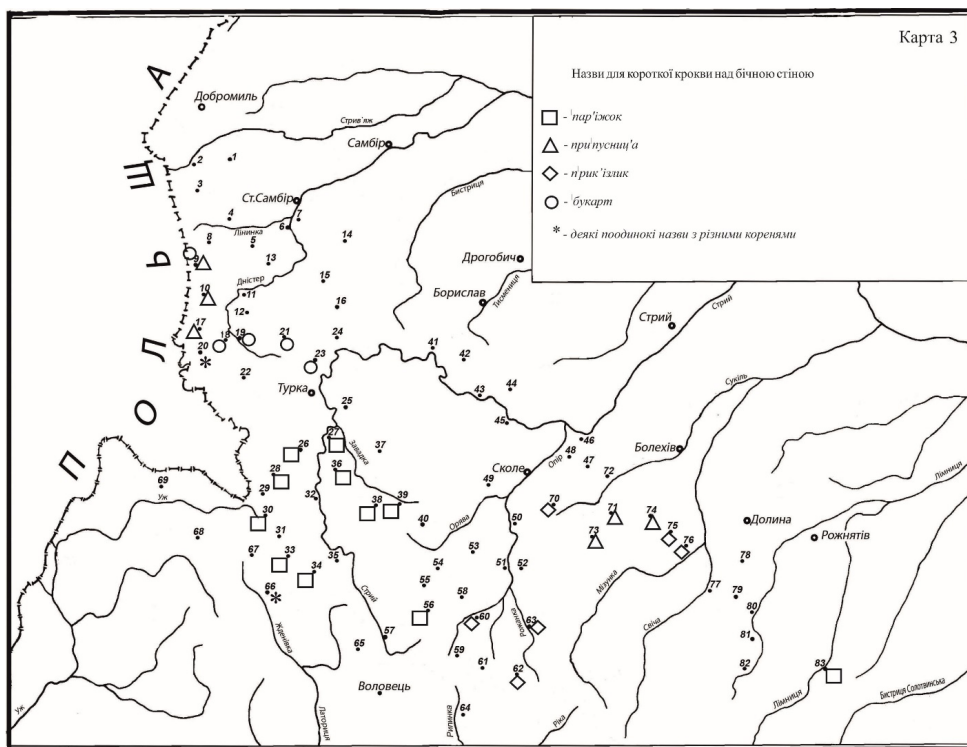
Спільнокореневі назви *п'рикозеу*, *п'рик'ізлик*, *прик'ізлина* мають прозору мотивацію – указують на місце розташування (біля *кіз'ля*). Слово *п'рикозеу* утворене префіксальним способом, а назви *п'рик'ізлик*, *прик'ізлина* – префіксально-суфіксальним (*при-...-ик*, *при-...-ин-(а)*).

Лексема *nar'jжok*, за свідченням етимологів, походить від питомої назви *p'ig* [7, IV, 295]. Така номінація є логічною в обстежених говірках, адже в бойківських говірках *p'ig* позначає крокву, до якої приєднують *nar'jжok*. Слово утворене префіксально-суфіксальним способом (*па-...-ок*).

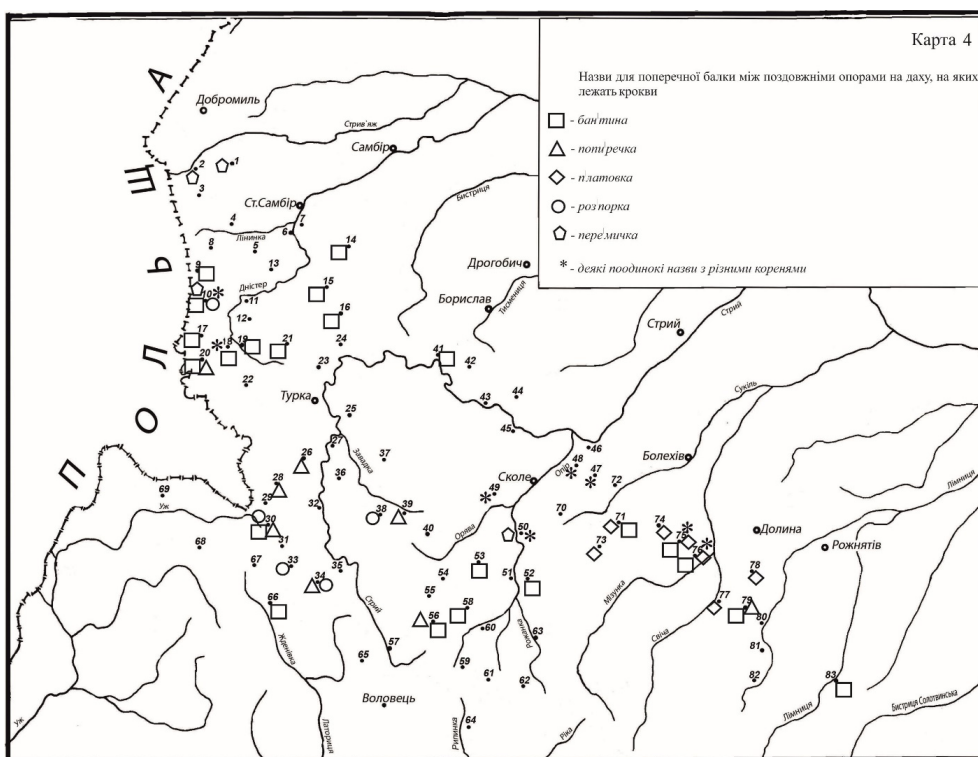
Назву *при'пусниц'я* зі значенням ‘лата, балка’ засвідчено в лексикографічних джерелах кін. ХІХ ст. [8, II, 754]. Етимологам не вдалося точно визначити походження слова, висловлюють думку, що *при'пусниц'я* ‘короткі крокви на обох причілках стріхи’ може походити від *припустити* ‘прилагодити’ [7, IV, 575]. З огляду на це можна висновувати про суфіксальний спосіб творення назви.

Бойківська назва *букарт* ‘коротка кроква’, припускаємо, утворена в результаті епентези від запозиченого зі східнороманських мов слова *bukat* ‘кусок, скибка’ [7, I, 285]. У бойківських говірках також зафіксована лексема *букáта* ‘грудка’ [9, I, 74]. Слово *букат* вважають давнім запозиченням зі східнороманських мов [7, I, 285].

Суцільний ареал в обстежених говірках охоплює лексема *лата*, а також її фонетичний варіант *л'ата* (61, 64, 66, 68). Слово репрезентує декілька значень: ‘двобічна обтесана жердина, прибита до кроков, до якої кріпиться покрівля’ (усі н. пп.), ‘збиті навхрест жердини для притримування соломи наверху солom'яного даху’ (61), ‘колена дощечка для загорожі’ (б. н. пп.). Слово відзначене і в етнографічних джерелах з Бойківщини [2, 22; 1, 6; 6, 22]. Лексема *лата* відома сучасній українській літературній мові зі значенням ‘довга жердина або дошка, яку кладуть уперек кроков’ [14, IV, 453]. Назву запозичено з німецької мови (можливо, за посередництвом польської [7, III, 199]) та засвідчено в українських пам'ятках з ХVІ ст. [3, 83]. У бойківських говірках творить деривати *латити* ‘оббивати дах латами’, *лат'ник* ‘металевий, загострений у вигляді ложки, стержень з гострими ріжучими гранями і дерев'яною ручкою у вигляді літери

Карта 3

Карта 4

«Т» для вирізання отворів у лахах². Спорадично фіксуємо композити *бл'ихлата*, *ли'іферлата* (71, 78), які мотивовані матеріалом, який прибивають до жердини.

Щоб крокви не прогиналися під важкою покрівлею та щоб дах був стійким, під кроквами у сучасних будинках бойки споруджують конструкцію із

двох опорних брусів, які лежать на невеликих стовпах. Для номінації опорного бруса під кроквами в обстеженому ареалі виявляємо лексеми *с'т'ілеу'* (б. н. п.), *сто\леу'* (1, 2, 20, 52, 56, 62, 63, 71, 73, 74, 75, 76, 78), *сто\леу'* (66, 68, 83), *варс'там* (10).

МО для творення назви *с'т'ілеу'* 'один із двох опорних брусів під кроквами', очевидно, репрезентує

вторинну номінацію, адже слугує опорою, підставкою під крокви; пор.: *стілець* ‘вид меблів у вигляді короткої лави, переважно із спинкою, для сидіння однієї людини’, ‘підставка під який-небудь механізм, інструмент, будову і т. ін.’ [14, IX, 713]. Етимологи висловлюють припущення про зв’язок псл. *stolъ* з лит. *stālas* ‘стіл’ [7, V, 419].

Лексему *варс'тат* ‘один з двох опорних брусьвів під кроквами’, припускаємо, утворено шляхом вторинної номінації, адже два бруси, що лежать на стовпках і підтримують крокви, імовірно, сукупно схожі на стіл, на якому працює ремісник. Назва *верстат* ‘примітивне дерев'яне устаткування для ткання ручним способом полотна, килимів і т. ін’, ‘рідко т. с., що верстак’, ‘машина для обробки деталей або матеріалів’ засвідчена в літературній мові [14, I, 331]. Слово запозичене з польської мови (п. *warsztat* походить від нвн. *Werkstatt* ‘місце праці, майстерні’) [7, I, 357].

Між кроквами до *стілиць* приєднують поперечну балку, яку в досліджуваних говірках репрезентовано лексемами *бант'ниця* (20), *бан'тина* (9, 10, 15, 16, 17, 18, 19, 21, 30, 41, 52, 53, 56, 58, 66, 71, 75, 76, 79, 83), *бантина* [1, 6; 6, 22], *попиречка* (26, 28, 30, 34, 39, 56, 79), *п'їуперечка* (20), *платоўка* (74, 77, 78), *платоўка* (71, 73), *перемичка* (1, 2, 10, 50), *розпорка* (10, 30, 33, 34, 38), *по'душка* (47, 48). Аналізоване значення ілюструють також складені атрибутивні назви: *платоўка м'їжст'їл'цєва* (75, 76), *розпорниї брус* (18). Ареальне поширення назв поперечної балки між кроквами представлено на карті 4.

Лексема *бан'тина* постала від запозиченого з німецької мови слова *Vand* ‘зв’язок’ через польську [7, I, 135]; пор.: літ. *бантіна* ‘поперечна балка між кроквами’ [14, I, 102]. Словотвірний варіант *банти* в бойківських говірках позначає також поміст з жердин для зберігання сіна, соломи над господарським приміщенням та сідало для курей [9, I, 43].

Назва *розпорка* утворена за ММ ‘дія’ > ‘предмет’ і вказує на функцію елемента конструкції. У сучасній українській літературній мові слово *розпірка* зафіксоване зі значенням ‘брус, що використовується в різних конструкціях і спорудах для фіксації їх у певному положенні; будь-що, чим розпірають, розсовують що-небудь’ [14, VIII, 766]. Слово *перемичка* репрезентує значення ‘споруда, яка обмежує приплив води куди-небудь’ [14, VI, 226], *перемікати* ‘з’єднувати перемичкою’ [14, VI,

225]. Обидва слова утворені суфіксальним способом (-к-(а)).

Щоб вітер не зривав покрівлю, до кінців лат прибивають спеціальну дошку, яку репрезентують однослівні назви *в'їтроўка* (68), *в'їтриниця* (27), *в'їтрогон* (30), *фут'рин'а* (30), а також двослівні номінації *в'їтрова дошка* (10, 28, 33, 38, 39, 41, 47, 48, 49, 50, 52, 56, 62, 63, 70, 71, 74, 75, 76, 77), *в'їдліўна дошка* (33), *фрон'тон:а дошка* (78), *фронт'ова дошка* (28), *ицито'вий п'їдводник* (56).

Назви з коренем *в'їтр-* мотивовані функцією предмета – захист від вітру. Слова *в'їтроўка* (-овк-(а)), *в'їтриниця* (-ниці-(а)) утворені суфіксальним способом, а *в'їтрогон* – основоскладанням.

Компоненти аналітичних номінацій *фрон'тон:а дошка*, *фронт'ова дошка*, *ицито'вий п'їдводник* мотивовані ‘місцем’ розташування – біля фронтона (*ицита*). Слово *п'їдводник*, очевидно, також мотивоване функцією предмета, оскільки він захищає від заливання даху водою. Назва утворена префіксально-суфіксальним способом словотворення. МО складеної назви *в'їдліўна дошка* є ‘функція’ відливу води від покрівлі.

Висновки та перспективи дослідження. Проведене дослідження назв верхнього покриття будинку та елементів його конструкції виявляє загальні та видові назви. Встановлено, що типовими мотиваційними ознаками для творення назв верхнього покриття, його частин та елементів конструкції є: ‘місце’ (*п'їдст'їр'їшниця*, *п'їрикозеў* та ін.), ‘функція’ (*перемичка*, *розпорка*, *в'їтроўка* та ін.), ‘матеріал’ (*бл'їхлата*, *ш'їферлата*), ‘зовнішня схожість’ (*к'їз'їлини*, *цап'к'ї* та ін.), ‘схожість функції’ (*с'ї'їлец'*, *варс'тат*). Продуктивними способами словотворення відзначено суфіксальний (*перемичка*, *розпорка*, *припустниця* та ін.), префіксально-суфіксальний (*п'їдст'їр'їшниця*, *защ'їток* та ін.), аналітичну номінацію (*к'їбл'овий верх*, *в'їдліўна дошка* та ін.), семантичну деривацію (*по'душка*, *фар'тух*, *п'їа'та*, *плече* та ін.). Менш продуктивними є префіксальний спосіб (*п'їрикозеў*, *п'їд'соф'їт* та ін.) та основоскладання (*в'їтрогон*, *бл'їхлата*, *ш'їферлата*). Виявлено також слова, утворені від запозичених з німецької (*бан'тина*, *фар'тух*, *дах*), польської (*варс'тат*) та східнороманських мов (*букарт*).

Укладені карти бойківських говірок ілюструють неоднорідне поширення деяких назв, а також відсутність специфічної назви певних частин в окремих ареалах.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ

1. Велика Сушиця, Самбірський р-н, Львівська обл.;
2. Терло, Самбірський р-н, Львівська обл.;
3. Росохи, Самбірський р-н, Львівська обл.;
4. Великосілля, Самбірський р-н, Львівська обл.;
5. Велика Лінина, Самбірський р-н, Львівська обл.;
6. Спас, Самбірський р-н, Львівська обл.;
7. Сушиця, Самбірський р-н, Львівська обл.;
8. Галівка, Самбірський р-н, Львівська обл.;
9. Мшанець, Самбірський р-н; Львівська обл.;
10. Грозьова, Самбірський р-н, Львівська обл.;
11. Головецько, Самбірський р-н, Львівська обл.;
12. Ріп'яна, Самбірський р-н, Львівська обл.;

13. Тисовиця, Самбірський р-н, Львівська обл.;
14. Недільна, Самбірський р-н, Львівська обл.;
15. Топільниця, Самбірський р-н, Львівська обл.;
16. Тур'є, Самбірський р-н, Львівська обл.;
17. Хашів, Самбірський р-н, Львівська обл.;
18. Лмн – Лімна, Самбірський р-н, Львівська обл.;
19. Жукотин, Самбірський р-н, Львівська обл.;
20. Боберка, Самбірський р-н, Львівська обл.;
21. Розлуч, Самбірський р-н, Львівська обл.;
22. Присліп, Самбірський р-н, Львівська обл.;
23. Явора, Самбірський р-н, Львівська обл.;
24. Ісаї, Самбірський р-н, Львівська обл.;
25. Лосинець, Самбірський р-н, Львівська обл.;
26. Бориня, Самбірський р-н, Львівська обл.;
27. Закіпці, Самбірський р-н, Львівська обл.;
28. Верхне, Самбірський р-н, Львівська обл.;
29. Яворів, Самбірський р-н, Львівська обл.;
30. Сигловате, Самбірський р-н, Львівська обл.;
31. Бітля, Самбірський р-н, Львівська обл.;
32. Комарники, Самбірський р-н, Львівська обл.;
34. Либохора, Самбірський р-н, Львівська обл.;
35. Кривка, Самбірський р-н, Львівська обл.;
36. Матків, Стрийський р-н, Львівська обл.;
37. Яблунів, Самбірський р-н, Львівська обл.;
38. Багнувате, Самбірський р-н, Львівська обл.;
38. Задільське, Стрийський р-н, Львівська обл.;
39. Мита, Стрийський р-н, Львівська обл.;
40. Орявчик, Стрийський р-н, Львівська обл.;
41. Новий Кропивник, Дрогобицький р-н, Львівська обл.;
42. Урич, Стрийський р-н, Львівська обл.;
43. Підгородці, Стрийський р-н, Львівська обл.;
44. Ямельниця, Стрийський р-н, Львівська обл.;
45. Крушельниця, Стрийський р-н, Львівська обл.;
46. Тишівниця, Стрийський р-н, Львівська обл.;
47. Труханів, Стрийський р-н, Львівська обл.;
48. Побук, Стрийський р-н, Львівська обл.;
49. Коростів, Стрийський р-н, Львівська обл.;
50. Гребенів, Стрийський р-н, Львівська обл.;
51. Тухля, Стрийський р-н, Львівська обл.;
52. Либохора, Стрийський р-н, Львівська обл.;
53. Головецько, Стрийський р-н, Львівська обл.;
54. Плав'є, Стрийський р-н, Львівська обл.;
55. Тухолька, Стрийський р-н, Львівська обл.;
56. Хітар, Стрийський р-н, Львівська обл.;
57. Жупани, Стрийський р-н, Львівська обл.;
58. Кальне, Стрийський р-н, Львівська обл.;
59. Опорець, Стрийський р-н, Львівська обл.;
60. Тернавка, Стрийський р-н, Львівська обл.;
61. Хашованя, Стрийський р-н, Львівська обл.;
62. Ялинкувате, Стрийський р-н, Львівська обл.;
63. Нижня Рожанка, Стрийський р-н, Львівська обл.;
64. Нижній Студений, Хустський р-н, Закарпатська обл.;
65. Лази, Мукачівський р-н, Закарпатська обл. (за матеріалами архіву Р. Сілецького);
66. Ялове, Мукачівський р-н, Закарпатська обл.;
67. Гусний, Ужгородський р-н, Закарпатська обл. (за матеріалами архіву Р. Сілецького);
68. Волосянка, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.;
69. Лубня, Ужгородський р-н, Закарпатська обл.;
70. Сукіль, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
71. Слобода-Болехівська, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
72. Бубнище, Калуський р-н, Івано-Франківська обл. (за матеріалами архіву Т. Гошціцької);
73. Липа, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
74. Розточки, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
75. Кропивник, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
76. Старий Мізунь, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;

77. Ангелівка, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
78. Грабів, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
79. Лемня, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
80. Луги, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
81. Суходіл, Рожнятівський р-н, Івано-Франківська обл.;
82. Липовиця, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.;
83. Ясень, Калуський р-н, Івано-Франківська обл.

ЛІТЕРАТУРА

1. Зубрицький М. Селянські будинки у Мшанци, Старосамбірського повіту. *Матеріали до української етнології*. Львів, 1900. Т. XI. С. 1–22.
2. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотин Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1936. Ч. 7. С. 15–67.
3. Дзензелівський Й. О. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. Київ : Наукова думка, 1969. 212 с.
4. Онишкевич М. Й. Російські лексичні елементи та паралелі в говірках Бойківщини до і після Жовтня. *Вісник Львівського державного університету. Філологія, іноземні мови, журналістика*. Львів, 1968. С. 36–43. URL: <https://zbruc.eu/node/41922>.
5. Радович Р. Народна архітектура Старосамбірщини XIX – першої половини XX ст. (Житлово-господарський комплекс). Київ : Видавець Олег Філюк, 2015. 352 с.
6. Фальковські Я. Село Волосате Ліського повіту (Начерк матеріальної культури). *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1935. Т. 4–5. С. 14–28.

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

7. Етимологічний словник української мови : у 7 т. Київ : Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6.
8. Желєхівський Є. Малоруско-німецький словар : у 2 т. Львів, 1885–1886. Т. 1–2.
9. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. Київ : Наукова думка, 1984. Ч. I–II.
10. Польові етнографічні матеріали до теми «Народне будівництво», зібрані у Сколівському р-ні Львівської обл., Долинському, Калуському р-нах Івано-Франківської обл. Гощіцькою Тетяною Богданівною 01.07.2010–15.07.2010 (Архів Інституту народознавства НАН України). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 601 а. 53 арк.
11. Сілецький Р. Б. Польові матеріали про сільське поселення та селянську садибу, зібрані в експедиції у гірські райони Івано-Франківської, Закарпатської та Львівської обл. у 1985 р. (Архів Інституту народознавства НАН України). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 328. 53 арк.
12. Сілецький Р. Б. Польові матеріали про сільське поселення та селянську садибу, зібрані м. н. с. відділу народознавства Сілецьким Р. Б. в ході експедиції у гірські райони Івано-Франківської, Закарпатської та Львівської областей (1985 р.) (Архів Інституту народознавства НАН України). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 366. 47 арк.
13. Словарь української мови / упоряд. з доданням власного матеріалу Б. Грінченко. Київ : Наукова думка, 1996–1997. Т. 1–4
14. Словник української мови : В 11 т. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. I–XI.
15. Тимченко Є. К. Матеріали до Словника писемної та книжної української мови XV–XVIII ст. : у 2 т. / упорядк.: В. В. Німчук, Г. І. Лиса. Київ, Нью-Йорк, 2002. Т. 1–2.
16. Файник Т. М. Народна будівельна термінологія українців Карпат і Прикарпаття. Етимологічний словник. Львів : Інститут народознавства НАН України, 2010. 416 с.
17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка : в 4 т. / под ред. и с предисл. Б. А. Ларина; пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачёва. Изд. 2-е, стереотип. Москва : Прогресс, 1986–1987. Т. 1–4.

REFERENCES

1. Zubrytsky, M. (1909). Selianski budynky v Mshantsy Starosambirskoho povita [Peasant Houses in the Mshants of the Starosambir district]. *Materialy do ukrainsko-ruskoj etnologii*. Lviv, 11, 1–22 [in Ukrainian].
2. Kobilnik, V. (1936). Materialna kultura sela Zhukotyń Turchanskoho povitu [Material culture of village Zhukotin of Turchansky district]. *Litopys Boikivshchyny*. Sambir, 7, 15–67 [in Ukrainian].
3. Dzendzelivskiy, Y. O. (1969). Ukrainsko-zakhidnoslov'ianski leksychni paraleli [Ukrainian-West Slavic lexical parallels]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
4. Onyshkevych, M. I. (1968). Rosiiski leksychni elementy ta paraleli v hovirkakh Boikivshchyny do i pislia Zhovtnia [Russian lexical elements and parallels in the dialects of Boykivshchyna before and after October]. *Visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu. Filolohiia, inozemni movy, zhurnalistyka*. Lviv, 36–43. Retrieved from: <https://zbruc.eu/node/41922>.
5. Radovich, R. (2015). Narodna arkhitektura Starosambirshchyny XIX – pershoyi polovyny XX st. (Zhytlovo-hospodarskyi kompleks) [National architecture of the Starosambirshchyna XIX – the first half of the twentieth century (Housing and Utility Complex)]. Kyiv: Vydavets Oleh Filyuk [in Ukrainian].
6. Falkovski, Ya. (1935). Selo Volosate Liskoho povitu [Volosate village, Lisko district]. *Litopys Boikivshchyny*. Sambir, 14–28 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

7. Melnychuk, O. S. (ed.) ta in. Etymolohichni slovnyk ukrainskoi movy [Etymological dictionary of Ukrainian language]: v 7 t. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012, 1–6 [in Ukrainian].

8. Zhelehevsky, E., Nedilsky, S. Malorusko-nimetskyi slovar [Malorussian-German dictionary]. Lviv, 1885–1886, 1–2 [in Ukrainian].
9. Onyshkevych, M. I. (1984). Slovnyk boikivskykh hovirok [Dictionary of Boiko dialects]: v 2 t. Kyiv, 1–2 [in Ukrainian].
10. Polovi etnografichni materialy do temy “Narodne budivnytstvo”, zibrani u Skolivskomu r-ni Lvivskoi obl., Dolynskomu, Kaluskomu r-nakh Ivano-Frankivskoi obl. Hoshchitskoiu Tetianoiu Bohdanivnoiu (2010) [Field ethnographic materials on the topic of “People’s Construction”, collected in Skole district of Lviv region, Dolyna, Kalush districts of Ivano-Frankivsk region. Goshchytska Tetyana Bohdanivna]. (Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy). F. 1. Op. 2. Spr. 601a. 53 ark.
11. Siletskyi, R. B. (1985). Polovi materialy pro silske poselennia ta seliansku sadybu, zibrani v ekspedytsii u hirski raiony Ivano-Frankivskoi, Zakarpatskoi ta Lvivskoi obl. [Field materials about a rural settlement and a peasant estate, collected in an expedition in the mountainous region of Ivano-Frankivsk, Zakarpattia and Lviv regions]. (Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy). F. 1. Op. 2. Spr. 328. 53 ark.
12. Siletskyi, R. B. (1985). Polovi materialy pro silske poselennia ta seliansku sadybu, zibrani v ekspedytsii u hirski raiony Ivano-Frankivskoi, Zakarpatskoi ta Lvivskoi obl. [Field materials about a rural settlement and a peasant estate, collected in an expedition in the mountainous region of Ivano-Frankivsk, Zakarpattia and Lviv regions]. (Arkhiv Instytutu narodoznavstva NAN Ukrainy). F. 1. Op. 2. Spr. 366. 47 ark.
13. Grinchenko, B. (ed.). Slovar ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka, 1996–1997, 1–4 [in Russian].
14. Bilodid, I. K. (ed.) ta in. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]: v 11 t. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980, 1–11 [in Ukrainian].
15. Timchenko, E. K. (2002). Materialy do Slovnika pysemnoyi ta knyzhnoyi ukrayinskoyi movy XV–XVIII st. [Materials to the Dictionary of Written and Book Ukrainian in the XV–XVIII centuries]. Kyiv, New York, 1–2 [in Russian].
16. Fainyk, T. M. (2010). Narodna budivelna terminolohiia ukraintsiv Karpat i Prykarpattia. Etnolohichni slovnyk [Folk construction terminology of Ukrainians of the Carpathians and Prykarpattia. Ethnological dictionary]. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy [in Ukrainian].
17. Fasmer, M. Etimologicheskii slovar russkogo yazyka [Etymological Dictionary of the Russian Language]: v 4 t. /pod red. y s predysl. B. A. Laryna; per. s nem. y dop. O. N. Trubacheva. Izd. 2-e., stereotyp. Moskva: Prohress, 1986–1987, 1–4 [in Russian].